

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DİL ve TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
TARİH ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TARİH ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt : III - Sayı : 4 - 5

Ankara - 1965

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1967

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YÜKSELİŞ DEVİRİNDE ESAS DÜZEN

Mustafa AKDAĞ

I.

DEVLET İDARESİNDE SİYASİ PRENSİPLER

Osmanlı Türkiyesinin sivil idare tarihi, bugün halâ bütün teferuatı ile tedkik edilip malûmumuz olmuştur denemez. Yüksek kade-me hükûmet teşkilâtını ve genel hatlariyle de vilâyet idarelerini oldukça doğru bilmemize mukabil, en büyük şehirlerden en küçük köylere ve aşiret yapılı toplum gruplanmalarına kadar olan sosyal-ekonomik kademelere uygulanan sivil idarenin ne şekli, ne de çeşidi henüz teferuatlı olarak tesbit edilmiş değildir. En aşağı, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarihçiye bu hususta bütün imkânı verecek kaynaklar ve hele bol arşiv vesikaları bulunduğu halde, bu meçhuliyet niçin?

Bize göre, bunun başlıca iki sebebi vardır; birisi Orientalistlerin Osmanlı Tarihini araştırırken tuttıkları hatalı metod, diğeri de Türkiye'de tarih araştırmacılığına geç başlanmış olmasıdır.

Batılı tedkikçiler, Osmanlı İmparatorluğunu bir İslâm devleti olarak ele almışlar, binaenaleyh İslamiyetin devlet idaresine âit mevzuatını izah edince işin içinden çıkacaklarını sanmışlardır. Bundan fazla olarak, meşhur Hammer, Osmanlı kanunnamelerine de başvurmuş olduğu halde, gene de yukarıda söylediğimiz belli sınırlar dışına çıkamamıştır. Son zamanlarda değerli İngiliz orientalistlerinden olan, Prof. Gibb, Türkiye'deki tarih araştırmalarının etkisinde kalarak, kendisinden önceki orientalistlerin hatasını tekrar etmemekte, Osmanlı müesseselerini bu devletin özelliği içinde izaha çalışmaktadır.

Orientalistler Türk İmparatorluğunu İslâm mevzuatı üzerine oturmuş olarak kabul ettikleri için, Osmanlı müesseselerinin şeriat kaide-lerine saplanıp kalmış (kalıplaşmış halde) buldukları hakkında ta-

rihçiler arasında oldukça yaygın bir kanaat vardır. Buna inanan bir tarihçi için, bu devletin teşkilâtını bir resim tablosu gibi çizmek kâfidir; Çünkü, zamanın yanısıra yürüyen bir değişme bahis konusu değildir. Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Gibb ile, bu alanda cildlerle eserler vermiş olan Türk yazar İ. H. Uzunçarşılı bu görüşü kabullenmiş iki tarihçidir.

Osmanlı devleti, hakikaten, şeriat kaidelerinin dar çerçevesi içinden dışarıya çıkamayan değişmez mevzuatlı bir idare sistemi mi uygulamıştır, biz bu mevzudaki iddiaların münakaşasını yapar tarzda bir izah yoluna gitmiyeceğiz. Yalnız şu kadarını hatırlatacağız ki, Yakındoğuya XI. yüzyılın sonlarından itibaren yerleşen Türk hakimiyetinin zamanla Orta Avrupa kaplarına kadar yayıldığı geniş bir bölgede, çeşidli din ve milliyetlerden olan halk yığınlarını idare için kurduğu hükümet sistemi, en az XVI. yüzyılın sonlarına kadar olan sürece, Müslüman-Hıristiyan herkese cazip geldiğine göre, onu şeriatçı dar bir sistem olarak düşünmek tarihî realiteye külliyen aykırıdır.

Şimdi, Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş devrindeki Türk mülki idaresini anlatmadan önce, onun dayandığı bazı temel prensipleri kaydedelim.

Daha, II. Murad'dan itibaren, açıkça ifade olunmuş bulunmasından biliyoruz ki, Osmanlı Padişahları, Konya Selçukî sultanlarının aksine olarak, kendilerini devletin sahibi değil, başı sayıyorlardı. Bütün topraklar, ancak onları fethetmiş olan gazilerin malı idi. Padişahın hükümdarlık makamını hangi hakla işgal etmekte olduğunun izahına gelince, bu da, Osmanoğullarının, Türklerin yegâne ve en üstün hükümdar ailesi olan Oğuz Han Sülalesine mensup olmuş bulunmaları gerekçesine dayanıyordu. XV. yüzyılın birinci yarısında yaşayan Yazıcızade Ali'nin, devletin Türklerin malı bulunduğu, binaenaleyh, onun idaresinin de, Türk töresine uygun olması lâzım geldiği, Osmanoğullarının Oğuz hana mensup oldukları için tahta geçmiş buldukları şeklinde formüle ettiği, bu yepyeni devlet anlayışı, Türk toplumunun siyasî kavram yönünden, Yeni Zamları idrak ettiğine açık bir delildir.

Kendisini, bu şekilde, devletin başında vazifeli olarak telakki eden Padişah, halk kitlelerinin idaresine ait görüşünü de, kritik zamanlarda çıkan adâlet fermanlarında, sık sık tekrarladığı şu cümle ile ifade ediyordu: "Reaya, Tanrının hükümdara bir vediasıdır". Padişah, bu sûretle, halkı adâlet ve şefkat ile idare etmenin kendisine bir vazife ola-

rak verilmiş bulunduğunu kabullenmiş olmakta idi. Görülüyor ki, Osmanlı hükümdarları, bir müslüman olarak, halkı adâlet ile idare etme vazifesinde olduklarını ifade ederken, “reaya” kelimesini kullanmışlardır. Bu kavramın etkisinde olarak yürütülen hükûmet işlemlerinde, hakikaten, müslüman ve hıristiyan farkı gözetilmeden bütün reayanın eşit olarak tutulduklarını, Padişaha “Cenab-ı Allahın bir vediası” olan “reaya” topluluğunda hıristiyanların da dahil bulduklarının açıkça ifade olunduğunu görmekteyiz. İdarecilerin doğru muameleden şaşmamaları için padişahın, onlara sık sık göz önünde tutmalarını hatırlattığı “şer’i şerifin”, bir adâlet sembolü olarak, müslüman ve hıristiyan bütün reayı içine aldığı aşikârdır.

II.

TEMEL MEVZUAT

1- Teşrii Yetki:

Osmanlı devletinde cemiyetin sevk ve idâresine âit kanunlar İslâmdan gelen şeriat kaideleri ile örfden gelen kanunlar olarak, iki menşee dayanmaktadır. Kanunlar hangi kaideye dayanırsa dayansınlar, onları vazedenden padişahın kendisidir. Yâni, teşrii yetki padişahta bulunmaktadır.

2- Uygulama ve Yürütme Yetkisi:

Şer’i şerifi (şeriata göre yapılan kanunları) ve kanun-ı münifi (örf ve geleneklere göre konan kanunları) uygulayan ve yürüten kuvvetler, teşkilât olarak ikiye bölünmüştü. Birisi, “ehl-i şer’”, ve diğeri de, “ehl-i örf”, idi.

a- “ehl-i şer’,: Kanunlara uygun hüküm ve kararlar vererek, hükümet işlerinin yapılmasına veya yapılmış olanların kanunsuzlukları iddiâ olunursa, geri çevrilmesine hizmet eden müesseselerin personellerinden ibaret olup, bunlar medreseden yetişiyorlardı. Divan üyelerinden olan iki kadıaskerin (Biri Rumeli diğeri Anadolu için) başında buldukları bütün kadılar ve diğeri mahkeme personeli ile resmî kadro dışında gibi görünen şeyhülislam ve memlekette ona bağlı bütün müftüler “ehl-i şer’i”, teşkil ederler. İki kadıasker ile kadılar ve naibleri, mahkemelerde

“şer’i şerif” adına karar ve hüküm veren, aynı zamanda yapılan işlerin kanunlara uygun olup olmadığını murakabe eden resmî kişiler oldukları halde, şeyhülislâm ve ona bağlı müftülerin, kadı ve hattâ divan kararlarında tereddüd olursa, doğrusunun ne yolda olacağını gösteren bir fetva vermekten başka vazifeleri yoktu.

Müftülerin yalnız şeriat kanunları ile ilgili mevzularda fetva vermekle yetindiklerini sanmamalıdır. Onların, örf ve geleneklere dayanan kararlar hakkında, hattâ kiliselerdeki seçim ihtilâflarını halletmekte bile fetva verdiklerine ait misâller çoktur.

b- ehl-i örf: Örf, şer-i şerifin yetmediği yerlerde devlet işlerini halle yarıyan kanun ve kararları alma yolu demek olduğu gibi, ehl-i örf denen personel sınıfı da, hükümet ve mahkeme hüküm ve kararlarını yürüten, aynı zamanda, memleketin âsâyiş ve sosyal düzenini koruyan hizmetlilerden ibarettir.

“Ehl-i şer’den olanlar medreselerden yetişmelerine mukabil, veziriazamdan bir köy subaşısına veya yasaqçıya kadar olan ehl-i örf’ün yalnız ümera ve rical kademesinde olanları, enderun (saray) mektebi denilen yerden, yâni saray hizmetlerinden yetişirler. Yürütücü sınıfın öteki küçük kademelerindekiler, çoğuncası, yeniçeri, ulûfeli sipahi, timarlı sipahi, hatta halktan alınan kimselerdir. Bunların içinde okumuşu çok az olup, büyük çoğunluk cahil, fakat, hizmetlerine en aşağıdan tecrübe oluna oluna ulaşmış kişilerdir.

Buraya kadar olan izahın kısa hulasası şudur: Padişah teşriî kuvveti temsil ediyor. Onun altında, sadrazama bağlı ve iki kadıaskerin temsil ettikleri medreseden yetişme bir memur sınıfı, adâlet ve murakabe cihazlarını idare etmektedir. Gene sadrazama bağlı olarak, başşehirden, kazalar ve köylere kadar kademelenen ehl-i örf ise, büyük çoğunluğu tahsilsiz ve tecrübeden yetişme asker ocağı erlerinden ve saray hademeleri arasından tayin edilmiş olarak, hükümetin ve ehl-i şer’in karar ve hükümlerini yürütür.

III.

VERGİLER MEVZUATI

Osmanlı mülkî idare düzeninin aldığı şekilde, vergi mevzuatının da büyük ölçüde etkisi vardır. Onun için, burada, bu mevzuu da kısaca anlatmalıyız.

Yukarıda ana hatlarını söylediğimiz siyasi prensiplerine ve temel teşkilâtı için kabul ettiği hukuk prensiplerindeki toplumcu karakterine rağmen, Osmanlı İmparatorluk rejimini, vergi mevzuatı itibariyle değerlendirecek, farklı bir hükme varırız. Devlet, sanki bütün düzenini, memlekette hiç bir faaliyet alanını ve varlıklı olan hiç kimseyi vergi dışında bırakmamak için kurmuş gibidir. Vergi, vazifeleri yapmak için değil, vazifeler vergi almak için bir vasıtaya benziyor. Binaenaleyh, bütün hükümet müesseseleri birer vergi toplama dairesi ve buralardaki vazifeli personel de tahsildar gibidirler. Bu şartlar altında, Osmanlı İmparatorluğunun vergi mevzuu hükümetin başlıca meşgalesi olmuş, tarih boyunca olan Türk idaresinin başarı derecesi de, bu işlerin yolunda ve düzeninde gidip gitmemesine bağlı kalmıştır.

Osmanlıların, diğer müesseseleri gibi, vergi usûlleri de kendilerine Selçukîlerden kalmıştır. Biz, sözü uzatmamak için, sadece XV. ve XVI. yüzyıldaki durumu gözönünde tutarak, Türk vergi sistemini hülâsa edeceğiz. Tesbit ettiğimize göre, vergiler dört esas grup teşkil etmektedir:

1- Tekâlif-i Şer'iyye: Bu grup vergiler peygamber zamanından itibaren ve belki dört halife devrinde konan mevzuata göre alınan vergilerdir. Mükellef, bu grup vergileri sevap için öder ki, bu nazârî kalmıştır. Çünkü, sevap ile ilgisi olmayan hıristiyan reaya da bu vergileri ödemektedir.

2- Tekâlif-i Örfiyye: Yukarıda bahsettiğimiz, zamanla çok genişliyen İslâm dininde siyasi organizasyon Peygamber devrindeki gibi kalamıyarak, büyük devletler yaratmaya muvaffak olduğundan, çok dar çevreli eski vergi mevzuatı kâfi gelemeyince, devletin artan hizmetlerine âit masraflarını karşılamak üzere, "Rüsûm-i Örfiyye" adı ile ve "rüsûm-ı şer'iyye"den farklı olarak bir vergiler grubu doğmaya başlamıştır. Bizce, tekâlif-i örfiyye, adından da anlaşılacağı üzere, tekâlif-i şer'iyye yanında, uygulama ve yürütme masraflarını karşılamak üzere, yerleştirilmiş olmalıdır. Şu halde, bu türdeki vergiler grupunu şeriat dışı saymak doğru değildir.

3- Tekâlif-i Divaniye: Divan kelimesi anlatıyor ki, bu vergiler fevkalâde vâsını haiz olup, harp masraflarını karşılamak üzere ve sırf sefer ilân olduğunda yıllarda alınmakta idi (XVI. yüzyıl ortalarından itibaren malî durumu bozulan Osmanlı hükümeti bu grup vergileri de her yıl alır olmuştur.)

4- Hediyeler (Selçukî Devrinin Peşkeşleri): Bu gruptaki ödemeler hazineyi ilgilendirmediği için vergi sayılmamakla beraber, halk, kendilerine vazife ile veya misafireten gelen hükûmet adamlarına, ve hükûmet adamları da küçüklerinden büyüklerine doğru, riyeti zarurî bir âdet olarak birbirlerine mutlaka ödedikleri için, mükellef yönünden vergi olarak mutalaa olunmuştur.

Ganimetlerin bol olduğu XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan sürede, hediye faslına dahil tediyyelere pek rastlanmıyor. Fakat, iktisadî darlığın başladığı bu sıralardan sonra, devlet büyükleri de dahil, bütün memurlar gittikleri her yerde türlü adlar verdikleri bu çeşid vergileri, âdetâ halkı soyarcasına, hem de kadı eliyle toplamadan gitmezlerdi. Kanun dışı olan bu türlü para toplamaya, Osmanlı hükûmeti, bütün XVI. yüzyıl süresince takbih eder mânâda, "Tekalif-i şâkka" adını vermiş, yasak fermanları çıkarıp mücadele etmiş ise de, XVII. yüzyılda memurların bu vergileri almadan üzerlerine düşen vazifeleri yapamayacaklarına kanaat getirerek, bir nizam dahilinde almalarını kabul etmek zorunda kalmıştır ki, XIX. yüzyılda yeni vergi usûlü çıkana kadar halk ile memurlar arasında büyük gürültülerin çıkmasına sebep olan bilhassa bu gruba dahil vergilerdi.

IV.

MÜLKÎ İDARE DÜZENİ

Devlette, bütün hükûmet müesseselerinin, büyük bir vergi daire-sinin kolları gibi az veya çok, hep tahsilât ile de uğraştıklarını, esas vazifelerinin bu hususta bir vasıta gibi görüldüğünü söylemiş bulunuyoruz.

O halde, mülkî idarenin başlıca iki kısmı olan kazaî (adli) ve icraî (yürütücü) teşkilâta verilen şekil gözden geçirilirken de, vergiler ve tahsilât mevzuu burada gene karşımıza çıkacaktır.

Osmanlıların, Selçukîlerden tevarüs ettikleri bu idare anlayışına göre uyguladıkları idare şekli şöyledir:

Bilindiği üzere, memleketteki meftuh yerlerin ziraat toprakları (insan emeği ile birlikte bulunan bağ ve bahçe kısmı hariç) mirî - beylik (mülkiyeti devlete âit) sayıldığından dolayı, bu gibi yerleri ekip biçen çiftçi halk devletin icarcısı sayılıyordu. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunun

meftuh (kâfirlerden alınmış) sayılan kısımlarında (Anadolu ve Rumeli'de) mirî toprak tasarruf eden köylülerin ödedikleri çeşidli vergiler, aslında ek-tikleri toprakların icarı idi. Hattâ, devlet isterse, icara verecek yerde, biz-zat işletir veya ortakçılık da yapabiliirdi. Fakat, zorluğundan dolayı bu son iki işletme şekline az rastlanmıştır. Devletin icarcısı olan köylüler, bu mânâda "raiyyet" adını almakta idiler. Eğer, bir köy halkı işlettiği arazi-nin icarını doğrudan doğruya devlete veriyorsa, bunlar devletin raiyyeti idiler. Fakat, bu icarlar (pratik mânâda vergiler) bir sipahiye timar olarak verilmiş ise, bu köylüler o sipahinin raiyyeti idiler demektir. İcarı alan kimseye (devlete veya timarın sahibi olan memura) sahib-i arz (toprak sahibi) adı verilmekte idi. İcarı alan, devletin kendisi olduğu halde, bu kelimenin mânâsı yerindedir; fakat, icarı bir devlet memuru (maaşı karşılığı) alıyorsa, terim yanlış kullanılmış olmaktadır. Zaten, bazı orientalistler, timar sahibine de sahib-i arz (toprak sahibi) denmesinin yanlış yerleşmiş bir deyim olduğunu anlıyamadıkları için, Türk timar rejimini bir çeşit feodalizm sistemi sanmışlardır.

Hülâsa, Osmanlı vergi sistemini ilgilendiren bu mesele üzerinde fazla durmadan demek istediğimiz şudur: Müslüman ve hıristiyan farkı gözetilmeksizin, bütün köylü halk, işlettikleri ve sahibi olmadıkları toprakları dolayısıyla raiyyet (icarcı) durumunda idiler.

Şehirlere gelince, buralarda topraklar ya bağ-bahçe veya emlak halinde oldukları için, mirî toprak bahis mevzuu değildir. Böylece de, halkın icarcılık durumu olmayacağı için, raiyyet değildir. Osmanlı hukuk teriminde bunlara "şehirli" deniyordu. Devlet, şehir halkından alacağı arazi icarı olmamasına mukabil, onun ticaret ve sanayi faaliyetlerini çeşidli vergilere bağlamış bulunmakta idi. Köylünün, esas icar olan vergilerini devlet kendisi almayıp, maaşları karşılığında memurlarına (büyük çoğunlukla askerlerine) bırakmış olduğu halde, şehirlilerin kazançlarından alacağı vergileri genel olarak kendi hazinesi için tahsil ederdi.

Bütün hükümet teşkilâtı vergiler bakımından düşünülmüş olduğunu söylediğimiz Osmanlılarda, böylece, vergileri itibariyle köy ve şehir, birbirlerinden tamamen farklı olunca, bu iki ayrı iktisadî topluluk çevresinde uygulanan mülkî idarelerin de birbirlerinden çok ayrı olacağı tabii bir neticedir. Nitekim, Selçukî rejimi Türkiyesinde, toprakları mirî'ye (devlete) âit olduğu için, ehali raiyyet (icarcı) sayılan köylerde asâyiş ve düzeni sağlamak vazifesi doğrudan doğruya sultanın şah-

sına verilmiş olup, o, bütün bu türdeki köylere naipler (vekiller) yollamak sûretiyle, bu işi kendi adına yürütmekte idi. Başşehirde kabinenin de üyesi sayılan melik'ünnuvab (naiblerin reisi) durumunda olan bir genel nazır, sultanın bütün köylere yayılan naiblerini idare ederdi. Buralarda çıkan cürüm, cinayet vesair zâbita vakalarından kadı veya kadı naibinin hükmü ile alınan "cerime"ler (nakdî cezalar) sultanın şahsî hazinesi için büyük bir yekûn tutuyordu. Şehirlerin güvenlik ve âsâyiş işleri ise, divan (Hükümet) tarafından tayin edilen bir subaşısınca (emniyet müdürünce) sağlanır, o bu işlerden elde ettiği geliri devlet hazinesine yatırır idi.

Selçukî Türkiyesi vilâyetler idarî teşkilâtını bir mülki idare olarak düşünürsek durum şudur: Memleket, hepsi doğrudan doğruya divana bağlı kazalara ayrılmış olup, kaza reisleri olan kadılar kaza merkezleri olan şehirlerde mahkeme işlerini gördükleri gibi, divanın tayin ettiği şehir subaşılarının cürüm ve cinayet vesair işlere ait "cerime" davalarını da görürlerdi. Sultanın şahsî adamları olan naiplerin köylerdeki aynı meselelere âit dâvâlarını görmek için kadılar buralara "kadı naibi" (kadı vekili) denen hakim muavinleri gönderirlerdi.

Osmanlılara gelince, tamamiyle yukarıda esasları anlatılan Selçukî sistemini aynen almış olmakla beraber, zamanın uzunluğu dolayısıyla bariz değişiklikler de olmuştur. Meselâ, Osmanlı rejiminde, artık köylerin güven ve asayişini padişah değil, her sancakta sancakbeyinin (bir kaç kazanın teşkil ettiği askeri kuvvetin kumandanının) tayin ettiği "köy subaşıları" sağlar ve bu işlerden, gene "kadı naibi" hükmüne göre bu subaşılardan aldıkları cerimeler kendilerini tayin eden sancakbeyine âit olurdu. Şehirlere ise, eskiden olduğu gibi, gene divan (Hükümet) şehir subaşısını tayin ediyordu. Bir taraftan mahkeme işleriyle uğraşan kadılar, diğer taraftan şehir subaşılarının "cerime"lik dâvâlarını karara bağlarlardı. Yukarıda söylendiği gibi, köylerin subaşılarna âit cerime dâvâlarını görmek için de, buralara kadılar kadı naipleri yolluyorlardı.

Gerek köylerdeki ve gerek şehirlerdeki ehl-i örf'ün (yürütücü organların) halk ile olan bütün münasebet ve ihtilafları ehl-i şer'in (kaza kuvvet organlarının) kontrol ve hükmü altında idi.

Osmanlılarda, yükselme ve erginleşme devirlerinin sonu olan XVI. yüzyılın ortalarından sonra, Türk mülkî idaresi geniş şekilde değişmiştir ki, bu husus burada incelediğimiz mevzuumuzun dışında kalıyor.

ASKERİ DÜZEN

I.

Bizans ve Abbasî İmparatorluğuna göre, Osmanlı Devleti iki zıd dünya olan Hıristiyan ve Müslüman bloklarına mensup çeşidli milletleri, hiç olmazsa XVI. asrın ortalarına kadar olan süre içinde, eşit bir idare altında yaşatmayı örnek bir şekilde başarmıştır.

Birçok batılı seyyahların kendi görgülerine dayanarak verdikleri örnekler, araştırmacıların ele geçirdikleri kaynak ve dokümanlar, meselâ yakın Doğu ve Balkanlarda Hıristiyan halk tabakalarının Türk hakimiyetine girmeyi candan arzuladıklarını ispat etmektedir. Bilhassa Anadolu'da, Türk halkının Rum ve Ermenilerle dostane yaşadıklarını, gayet iyi komşuluk ettiklerini bilmemize yarar bol dokümanlar bugün elimizdedir.

XVI. asrın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî hayatı bozulunca, köylerde ve şehirlerde geçim sıkıntısı gelip çatmıştır. Şehir halkından medreselilerin başta geldiği mutaassıp bir zümre, darlığın sebebini dine olan riayetin azalmasında bularak, hükümetten bu hususta tedbirler almasını istemişler, bu arada, Hıristiyan halkı da günlük hayatında zor duruma düşüren bir takım yasaklar konmağa başlanmıştır.

İmparatorluğun siyasî ve iktisadi yönlerden maruz kaldığı sürekli buhranlar Hükümet merkezinin vilâyetlerdeki kontrolünü zayıflattığı için, memur sınıfının halkı soymağı itiyad etmeleri üzerine, Hıristiyan teba, kendileri Müslüman olmadıkları için kanunsuz muamele gördükleri kanısına kapılmışlar, XIX. yüzyılın milliyet ceryanları sırasında da bağımsızlık mücadelesine girişen Balkanlı Hıristiyan milletlerin politikacıları, halkı Osmanlı Devletine karşı ayaklandırabilmek için, bu söylediğimiz idarî yolsuzlukları Türk zulmü olarak ilân etmişlerdi.

XIX. yüzyıl Avrupasının büyük devletleri, hasta adam adını verdikleri, şark meselesinin başlıca konusu olarak başlarına türlü dertler açan Osmanlı Devletine karşı, kendi halk yığınlarının da tazyiki ile, Balkanlı Hıristiyan milletlerin kurtuluşuna yardım yapmada birbirileri ile yarış etmişlerdir. Yakınçağlar Avrupasının kafasında, Türkler artık kaba ve zalim bir kavimdi. Bu zihniyet tarihçileri de etkisine almış olduğu için, Osmanlı İmparatorluğunun parlak devirlerini tedkik eden pek çok Avrupalılar, bu büyük imparatorluğun mükemmel teşkilâtını

kaba askerler dedikleri Türklerin kuramayacağını peşinen kabul ederek, Devlet düzeninin Bizanstan alınma olduğunu, bütün başarıların hıristiyanlıktan dönen gayri-Türk rical tarafından sağlandığını sanmışlardır.

Fakat, son 30 yıldanberi Orientalistler Osmanlı kaynak ve dokümanlarına daha iyi nüfuz ettikçe ve hele Türkiye’de tarih araştırmacılığı ilerledikçe, Osmanlı İmparatorluğu müesseseleri üzerindeki Bizans tesirlerinin evvelki tarihçiler tarafından mübalağa olunduğu anlaşılmiştir. Meselâ, bu mevzuda tarihçilerden A. Rambaud’un XIX. yüzyılın sonlarında, “Histoire Generale”de yazdıkları ile H. Hauser’in, ondan 40 yıl sonra, “Peuples et Civilisations” adlı umumî tarih’de yazdıkları arasında ne kadar fark vardır. Hele günümüzün değerli tarihçilerinden F. Braudel’in “Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılda Akdeniz medeniyetinin doğu kısmını hakkiyle temsil eden bir devlet olmuştur” şeklindeki mutalaası kendinden önceki tarihçilerinkinden ne kadar farklıdır. (eseri: La Mediterranée et le Monde Méditerranéen à l’époque de Philippe II, Paris 1949)

Osmanlı Tarihi alanındaki Türk araştırma eserlerinden ve kaynaklardan faydalanma imkânına sahip olan Orientalistler ise, artık Türkiye Tarihini Selçukî ve Osmanlı hanedanları idarelerinde, bir bütün olarak ele almakta ve vardıkları neticeler Türk tarihçilerinden fazla farklı olmamaktadır.

II.

Osmanlı Ordusu’nun kuruluşu: XIV. yüzyılın başında Konya Selçukî Rejiminin çöktüğünü, siyasî bir anarşi içinde kalan Türkiye’de, birçok beylikler kurulduğunu biliyoruz. Osmanlı Hanedanının kurucusu Osman Bey de, o sırada Marmara Denizinin Güneydoğu kıyısına yakın bir yerde, bugünkü Eskişehir ile İznik arasındaki dar bir bölgede ucbeyliği vazifesinde bulunuyordu. Selçukî Hanedanı son bulunca, Osman Bey de, kendi uç vilayetini genişletmek üzere, Bizans’ın zararına süratli bir fetih hareketine girişti. Bu sırada Osmanlı Beyliğinin ordusu, Selçukî askerî düzeni içinde, bir ucbeyinin timarlılardan ibaret atlı kuvvetleri şeklinde idi. Fakat, artık Sultanın ordusuna katılacak bir yardımcı kuvvet değil de, kendi başına fetihlere girişmek durumunda kalan Osmanlı Ordusu, uç vilayeti kuvveti durumundan çıkıp, tam teşkilâtlı bir fetih ordusu haline geçmek üzere, gerek Osman Bey ve

gerek halefleri tarafından, şüphesiz Selçukî devri Türk ordusu model alınarak, geliştirilmeye başlandı. Onun için, Osmanlı Ordusu'nu izah-tan önce, daha önceki Selçukî Türkiyesi Ordusunu bildiğimiz hatları içinde izah edeceğiz.

Hakkında zaten geniş bilgimiz bulunmayan Selçukî Türkiyesi Devlet Ordusu'nun, üç büyük gruptan meydana geldiğini biliyoruz. Bunlar:

- 1- Sultanın Hassa Ordusu
- 2- Vilâyetler Ordusu
- 3- Uç Vilâyetleri Ordusu

1- Hassa Ordusunun, Konya'daki kışlalarda oturan kısmı, çoğunlukla Rum, Ermeni, Frenk (Avrupalı), Arap, Kürt, Kazvinli gibi gayri Türklerden alınma idi. Bilhassa Türklerden teşkil olunan atlı sınıflar ve bir kısım yaya askerleri, bölükler halinde, daha ziyade öteki büyük şehirlerin garnizonlarında oturuyorlardı. Hassa ordusunu, çoğu zaman gulâmlardan yetişme bir gayri-türk beylerbeyi idare etmekteydi.

2- Vilâyetler Ordusu: Vilâyetlerin iktâ (fief) sahiplerinden (daha sonraki adları ile timarli sipahilerden) ve bunların yıllık gelirleri nisbetinde masraflı ile tuttıkları ücretli askerlerden (cebeli askerlerden) meydana geliyordu. Sefer olunca iktalı (Timarlı) askerler, vilâyetlerinden başlarındaki şubası (aynı zamanda oranım vâlisi) adlı kumandanlarının emrinde, ayrı ayrı gelip, Sultanın ordusuna katılırlardı.

3- Uç Vilâyetleri Ordusu: Bizans sınırlarındaki Türk vilâyetlerinin vâli-kumandanlarınca buralarda nüfusun çoğunluğunu teşkil eden Türkmen kabileleri halkından teşkil edilmiş kuvvetlerdi. Bunların ücretlerini, ucbeylerinin kendileri veriyorlardı. Selçukî-Bizans hududu boylarındaki, iki bölgeye ayrılmış olan ucbeylerinin başlarında iki tane de ucbeylerbeyi vardı. Bunlardan Kastamonu'da oturan Kuzey ucbeylerinin, Kütahya'da oturanı da Güney ucbeylerinin şefi idi. Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olan Osman Bey Kastamonu'da oturan ucbeylerbeyine bağlı bir ucbeyi durumunda bulunuyordu. Bazı Osmanlı kroniklerinin iddiasına göre, o, beyliğini kurduğu sıralarda, Selçukî Sultanın'ca ucbeylerbeyliğine getirilmiş durumda idi. Bu doğru ise, tabii olarak, diğer kuzey ucbeylerinin 1300 yılı sıralarında ona tabi olmuş bulunmaları gerekir.

İki ucbeylerbeyi ile birde merkezdeki beylerbeyinin üzerinde olarak, bütün Selçukî Ordusu'nun başkumandanı Sultan'ın kendisi idi.

Selçukî Devri Türk Ordusunu bu şekilde şematik olarak izah ettikten sonra, şimdi Osmanlı Ordusu'nun, ucbeyi kuvvetleri durumundan bir Türk Devlet ordusu hâline nasıl getirildiğini safhaları ile izah edelim:

Osmanlıların ilk asrına âit kaynak ve dokümanların son derece azlığı yüzünden, XIV. yüzyıl Türkiyesinin devlet teşkilâtı hakkında yeteri kadar bilgimiz yoktur. Bu suretle, Osmanlı ordusunun kuruluş halindeki durumunu da, ancak Fatih devri ile yazılmaya başlanan Türk kroniklerinin rivayetlerinden öğrenmekteyiz. Sanıldığına göre, Osman Bey, kendi hesabına olarak, Bizans İmparatorluğundan toprak fetihlerine giriştiği zaman, uçbeyi olarak sahip bulundurduğu ordunun yapısı şöyle idi:

1- Kapu Halkı :

a) Nökörler: Türklerden ücret ile tutulmuş askerler olup, bunlara Bey'in veya Sultan'ın dışkapı halkı da denirdi.

b) Kullar (gulâmlar): Bunlar, hediye edilen esirlerden veya satın alınma suretiyle toplanan Hıristiyan çocuklarından Türk ve İslâm terbiyesine göre yetiştirilmiş askerler veya saray hademeleri idiler. Bu sınıfa içkapı halkı adı veriliyordu.

2- Timarlı Sipahiler :

Bunlar, ucbeyinin, irsî olarak valisi bulunduğu vilâyette timar tasarruf eden kimselerden ibaret bulunuyordu. Timarlılar atlı askerler olup, timarı Sultan'dan değil, ucbeyinden almış durumda idiler. Zaten ucbeyleri, idarelerindeki vilâyetin tam sahibi olup, bunun karşılığında sultana yılda ancak muayyen meblağda sâliyane adı ile bir vergi verirdi.

Son Selçukî Sultanı II. Mesud'un 1308 de ölümü üzerine, Türkiye'nin siyasî birliği son bulmuş oluyordu. Her halde İran Moğolları, Mesud'a bir halef tanımak istemediler. Bu durumda Moğol kontrolundan uzak kalan uclarda bağımsız kalmış bulunan vâliler, bu arada Osman Bey de, diğerleri gibi, kendi hesabına yapmakta olduğu fetihleri büsbütün arttırdı. Türkiye'nin Moğol boyunduruğundan kurtulduğu 1327 den sonraki yıllarda, Osmanlı Beyliği'nin başında bulunan Or-

han Bey, askerî kuvvetlerini bir devlet ordusu yapmağa çalıştı. Yaya ve müsellemler denen ve tamamen çiftçi köylülerden seçilen kıtalar teşkil etti. Buraya yazılan köylüler, kendilerine verilen çiftlikleri hiçbir vergi ve icar ödemeksizin işletecekler, sefer süresince de, devletten 2 şer akçe gündelik alacaklardı. Her sancağın yayalarına bir "yaya sancakbeyi", müsellemlerine de bir "müselleme sancakbeyi" kumanda ediyordu.

Daimi Meslek Piyade Sınıfının Kurulması :

Orhan'ın kendisini bağımsız bir devletin sultanı olarak kabul ettiği 1337 sıralarında, veya biraz sonra, yukarıda izah ettiğimiz kapı halkına yaya ve müsellemlerin katılmasından kısa bir zaman sonra, nökörlerin yerine de, azaplar denen bir asker sınıfının geçtiğini görmekteyiz.

Bu, ister bir ihdası, ister nökörlerin, azaplar olarak, ad değiştirmelerini ifade etsin, askerî teşkilât tarihinde hakiki bir inkılâp sayılmalıdır. Çünkü, azap sınıfının teşkili ile Sultan ve merkezîyetçi hükümet sistemi, askerliği kendine meslek edinmiş kimselerden ibaret disiplinli, emre her zaman amade ve harp kabiliyeti çok yüksek bir ordunun sahibi olmakta idi. Azap kıtaları bölükler hâlinde birliklere ayrılmış olmakla beraber, kaç bölük ve nekadardan ibaret olduklarını bilmiyoruz. Bunların başında bulunan askerî şefe "azapbeyi" (nadiren "azap ağası") adı veriliyordu. Bir defa Mısır Memluk Sultanına elçi olarak yollandığını bildiğimiz azapbeyinin, bu sûretle, çok aydın kimseler arasından tayin edilmiş olduğunu anlamaktayız. Burada, bu vesile ile Türk-Osmanlı askerî tarihine âit çok önemli bir bilgi hatasını düzeltmek isteriz.

Gerek Türk, gerekse Avrupalı tarihçiler dünyanın ilk daimi ve düzenli piyade kıtaları olarak hep yeniçerileri kabul edegelmişlerdir. Halbuki, yukarıda izah ettiğimiz üzere, çok daha eski ve mekemmeli piyade kıtaları olarak, yeniçerilerden önce, azaplar gelir. Çünkü, azap kıtaları doğrudan doğruya Türk halktan teşkil edilmekle, bu müessesede millî bir karakter taşıyordu. Şunu katıyetle söyleyebiliriz ki, XIV. yüzyılın ortalarından, hiç olmazsa XV. yüzyılın başlarına kadar olan 50 yıldan fazla bir sürede Osmanlı Ordusunun o zaman dünyaca meşhur olan kudretini azap piyadeler temsil etmiş oldukları halde, sonradan yeniçerilerin kazandığı büyük şöhret, azapların tarihî başarılarını yanlış olarak bu yeni askerlere mal ettirmiştir.

Buraya kadar verdiğimiz şu izahlardan anlaşılıyor ki, ilk Osmanlı ordusu da, Selçukî Türkiyesinde olduğu gibi, yıllık olarak hesaplanan ücretleri timarlardan karşılanan vilâyet askerleri ile, gündelik hesaplanan ücretlerini Sultan'dan, daha doğrusu merkez hükümetinin hâzinesinden alan kapukullarından ibaret olmak üzere, iki kısımdan teşekkül ediyordu. Bu orduda, vilâyetler askerlerinin sayısı kapukullarınınkinden kat kat üstün idi.

En eski Türk kroniklerinin kayıtlarına göre, I. Mured (1362—1389), ordu mensuplarını halktan ve askerî sınıfları da birbirlerinden ayırdetmek için resmî elbise ve alemler kabul etti.

Seferden gayri zamanlarda memleketin dört bir tarafında oturan ve köy halkı ile birlikte yaşayan vilâyet askerleri "Kamû leşkəri", masrafları hazinece görülen ve merkezde oturan kapu kulları ise "Pâdişah leşkəri" adını almakta idiler. "Kamu leşkəri"nin rengi kırmızı olup, elbise ve bilhassa börkleri bu renkten yapılacaktı. Padişah leşkerine ise, beyaz renk ayrılıyordu. Bu şekilde, halkı temsil eden kırmızı ve padişahı temsil eden beyazın ileride Türklerin millî iki rengi hâline geldiğini görüyoruz. Filhakika, Kanunî Süleyman'ın ilk saltanat yıllarına kadar yaşayan tanınmış Şeyhülislâm Kemal Paşazade, on cildlik Osmanlı Tarihinde, beyaz-kırmızı iki lâle enmucizine benzettiği bu iki rengi kaleminde tekrarlamaktan büyük zevk duyar. Onun bu eserinde: meselâ, "Türkün beyaz ve kızmızısı Macar Ovalarını lâlezâre çevirdi", şeklindeki ifâdelere çok rastlıyoruz. Belki de bugünkü Türk bayrağı, kırmızı zemini halkı, beyaz ay-yıldızı padişahı temsil etmek üzere meydana gelmiş olabilir.

Görülüyor ki, I. Murad'ın orduya verdiği düzen ile, XIV. yüzyılın ikinci yarısı başlarında, Türk ordusu beyaz üniformalı Padişah leşkəri (büyük çoğunluğu azaplar) ile, kırmızı üniformalı kamu leşkerinden (büyük çoğunluğu timarlılardan) ibaret olmak üzere iki büyük kısım teşkil ediyordu.

Yeniçeri Ocağının Doğması:

En eskisi XV. yüzyılın ortalarından öte geçmeyen Türk kroniklerinin yazdıklarına göre, Türkler Rumeli'ye geçtikten sonra, gaziler yurdlarına dönerken, düşman memleketinden sürdükleri esirlerden beşte birini devlete ganimet hissesi olarak verdikleri için, padişah'ın

bilhassa tercih ettiği genç çocuk esirlerin sayısı sarayın has gulâm ihtiyacını kat kat aşmış bulunuyordu. Büyük bir ihtimal ile, I. Murad'ın tahta çıktığı sıralarda, müşavirlerin tavsiyesiyle, harp ganaimi esirlerini gaziler Anadolu'ya geçirirken, beşte birini devlete bıraktıkları yer olan Gelibolu'da "Acemi Ocağı" denen bir okul kuruldu ve burada toplanan Hıristiyan çocuklar "Acemi Ağası" denen bir müdürün idaresinde askerî eğitim görmeğe başladılar.

Esir olarak devletin eline geçen Hıristiyan çocuklar önce, en az üç yıl için, Anadolu'daki Türk çiftçileri'inin yanına verilerek, Türk ve İslâm terbiyesi görüyor, sonra, buradan alınıp ocağa yerleştirilerek en az yedi yıl da burada kalıyordu. Bu çocuklar, Acemi Ocağında yaş ve terbiye bakımından yeter dereceye geldikten sonra, gerek vücut yapıları ve gerek kabiliyetlerine göre bir seçime tâbi tutularak beğenilenleri saray hizmetlerine yollanıyor, kalanlar da "yeniçeri" adı verilen askerî sınıfı teşkil ediyorlardı.

Esir genç hıristiyan çocukları bu usûl ile Türk ve Müslüman olarak yetiştirip, devlete asker yapmanın, Osmanlılara âit orijinal bir buluş olduğunu sanmak büyük bir hâttadır. Selçukî başşehri Konyada da, vaktiyle esir çocukların terbiye olduğu "Gulamhâne" adlı bir yetiştirme mektebi vardı ve Selçukî Sultanının, Rum, Ermeni Rus, Frenk ve sair milliyetlere mensup fertlerden ibaret hassa ordusunun kadrolarını bu "Gulâmhane"den çıkanlar dolduruyorlardı. Ancak, Selçukî Türkiyesinde aristokrasinin ordu kumandasında hakim olması, devlet mansıplarının ise hep İrandan yetişen Doğulu bir zümrenin inhisarında kalması, o devir köle-askerlerinin yüze çıkmalarına engel teşkil etmiş, Selçukî Sultanı, ancak kölelerinden merkez ordusuna kumanda eden ve bu sıfatla Divan'da da (Hükümet Heyetinde) üye bulunan beylerbeyini tayin etme imkânına sahip olmuştur.

Evvelce, Selçukî sultanına köle-askerler ve has hademeler yetiştiren "Gulâmhanenin", Osmanlılarda, Türkçeye daha uygun bir terim olarak, "Acemi Ocağı" adı ile yeniden ortaya çıkmış olması, bu defa Türkiye Tarihinde tam bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Filhakika, Devlet'in eline gelir gelmez, Anadolu Türk çiftçi ailelerine üçer yıl hizmete verilen hıristiyan çocuklar, sırasında toplanıp, Acemi ocağındaki talim ve terbiyelerini bitirdikten sonra, yeniçeri ocağına kanalize edilmekle, saray çevresindeki ve padişah ordusundaki Türkleri, burardan tasfiye edecek bir durum kazanıyorlardı. Osmanlıların yeni siyasî

rejiminde, Türk aristokrasisi can çekişme halinde idi. Meşhur bir kaç Türk ailesinin Devlet kadrosundaki hizmetleri hep akıncı beyliğinde çakılıp kalmıştı. Daha yeniçeri ocağının henüz isminin geçmediği, 1362 yılında bile, Anadolu ordusunun başında Lülü Paşa, Rumeli ordusunun başında da Lala Şahin Paşa diye, köle menşeli iki beylerbeyi vardı. Osmanlı satvetinin ilk kuruculuğunu ve millet efradından olarak, Dünya'nın birinci devamlı meslek ordusunu meydana getirdiklerini söylediğimiz Azaplar ile, XV. yüzyılın başlarında çok kuvvetlenmiş olduklarını gördüğümüz yeniçeriler arasında kanlı olaylara kadar varan çarpışmalar çıkmakta gecikmedi. Neticede, azaplar ordunun ağırlik merkezi olma fonksiyonlarını yeniçerilere bırakmak zorunda kaldılar. Azaplık ortaya çıktığı zaman, yaya ve müsellemlerin başına geldiği gibi, XVI. yüzyılda da azapların kendileri, kale bekçiliği, donanma piyadeleği gibi ikinci derecede işlere ayrılarak, hassa ordusundaki yerlerini kaybettiler.

Azapların yerine yavaş yavaş, kaynağı Hıristiyan çocukları olan yeniçeriler geçerken, buna paralel olarak, iki ayrı bölükten ibaret atlı hassa kıtalarının da önce dört ve sonra altı bölüğe çıkarıldıklarını, burada da, Türklerin yerine Hıristiyanlıktan dönme kimselerin geçtiğini görmekteyiz.

Meselâ, bölük sayısı 6 olduğu için "Altı-Bölük Halkı" diye adlandırılan süvari kıtaları da, yeniçeri ocağında olduğu gibi, XVI. yüzyılın başlarında, Arnavut, Boşnak, Hırvat, Rum, Ermeni ve sair milletlere mensup İslamlaşmış kimselerle doldurulmuş bulunuyordu. Bunlar da ücretlerini (ulûfelerini) gündelik hesabı ile üç ayda bir alırlardı.

Hülâsa, Selçukî Rejimi Türkiyesinde, yabancılardan, bilhassa İslam-Türk terbiyesi verilmiş Hıristiyan esirlerden meydana gelen hassa ordusu, takriben XIV. yüzyılın sonlarına kadar süren siyasî parçalanma devrinde, bütün Anadolu beyliklerinin askerlerini Türk halkından seçmiş olmaları ile millî karakterli bir kuruluş kazandığı halde, Osmanlıların siyasî birliği tekrar kurmaları ve devleti bir imparatorluk hâline getirmeleriyle, köle-askerlerden hassa ordusu teşkili usûlü eskisinden daha kuvvetli olarak gene ortaya çıkmıştır. Hattâ Selçukîler devri köle-askerlerinin siyasî iktidara önemli bir etkileri olmadığı, hemen hemen bütün mansıplar İranlı ricalin ellerinde bulunduğu halde, Osmanlıların XV. yüzyıl ortalarıyla başlayan kozmopolit imparatorluk devrinde köle-askerlerden türeyen rical, vezirîâzamlık dahil, bütün yüksek mansıpları ellerine geçirmişlerdi.

Selçukilerde doğulu, Osmanlılarda batılı olan her iki devir ricali, idare ettikleri cemiyetin yabancıları olarak, bir çeşit aşağılık kompleksi ile Türkleri saraya ve sultanlara çekiştirip durmaktan kendilerini alamamışlardı. Buna karşı, her iki devrin aydın Türkleri de bütün ikbal ve itibarın yabancıları gösterilmesinden yana-yakıla şikâyet'e devam etmişlerdir.

Buraya kadar anlattıklarımız gösteriyor ki, Osmanlılarda köle-asker usûlünün (yeniçerilik müessesesinin) geliştirilmesi Türk fetihleri bakımından değil, Padişah otoritesinin mutlak hâle gelmesi, yüksek idareyi ellerinden kaçırmış olan Türklerin yeniden bir aristokrat sınıf yaratma imkânını kaybetmiş olmaları gibi yönlerden büyük önem taşır. Filhakika, meselâ, Kanunî devrinde, yekûnu herhalde 150.000 kişiyi aşan orduda, 12.000 yeniçeri, 6.000 de ulûfeli suvari (Altı Bölük Halkı) olmak üzere, kapukullarının mikdarı 18.000 veya en çok 20.000 kişiden yukarı değildi. Ancak, padişah sefere bizzât çıktığı zaman, onunla gitmek zorunda olan kapukullarının bütün heybeti, 100.000 kişilik muharebe kuvvetleri düşmanla cenkleşmeye atıldıkları zaman, merkezde bulunan padişahın yanında, herkese güven verecek salâbette olmalarından ibaret idi ki, bu bilhassa paniğe mani olan bir durum sağlıyordu.

Eyalet Askerleri (Tımarlı Sipahiler) :

Padişah leşkeri adı verilen merkez ordusunun veya kapukulluğu müessesesinin, Osmanlıların kuruluşundan beri ne büyük şekil değişikliğine uğradığını anlatmış bulunuyoruz. Türk ordusuna, asker ihtiyacının daima yüzde sekseninden fazlasını vermiş olan, tımarlı sipahilik müessesesi, enaz XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan sürede, oldukça istikrarlı bir durum muhafaza etmiştir, denebilir. Selçukî Türkiyesinde, iktâ (devletin bir köyü veya birden fazla köyler grupunu, yahut diğer bir gelir yerini, bir hizmet veya yıllık belli bir para mükabili, hususi şahsa vermesi işlemi) ve Osmanlılar devrinde "Tımar" (bu terim, at bakımını manasına gelmek üzere alınmış olmalıdır) kelimeleriyle ifade edilen bu müessese, her iki devirde de genel olarak devlete asker angaje etmek için kullanıla gelmiştir. Esasını bu şekilde kısaca tarif ettiğimiz tımar sistemini bazı batılı tarihçiler feodaliteye benzeyen bir müessese diye izâha çalışıyorlar. Hattâ, son zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî ve malî teşkilatını incelemeye merak sardırان bir çok Rus ve bilhassa Balkanlı araştırmacıların, tımar sistemini, Türklerin, hakimimi-

yetlerine aldıkları hıristiyan milletleri soymak için faydalandıkları gayet sert bir feodal müesseseye diye kabul ettikleri görülüyor. Biz burada, bunların münakaşasını yapacak değiliz. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, devletin, bir kimseye, yapacağı hizmete karşı, timar olarak tevcih ettiği, köy veya köyler grubu değil, buralardan kanun gereğince alacağı vergileri o şahsın kendi hesabına tahsil etme hakkı idi. Timar dirliğinin sahibi olan sipahinin, devletten alacağı maaş yerine, köylüden topladığı vergiler, hakikatte, hepsi devlete âit olan toprakların icarı mahiyetinde idi. Çiftçinin ettiği mirî toprak karşılığında, çeşitli vergi adları ile vermiye mecbur olduğu icarın, devletçe bir hizmetliye ciro edilmesi demek olan timar sisteminin, feodalizme benzemesi şöyle dursun, o, aksine, Osmanlı memleketlerinde feodalizmin doğmasına katî bir engel olmuştur. Çünkü, devlet toprağın hakiki sahibi olarak kendini saydığı, sipahiyê maaşı yerine, acnak toprağı eken-den alacağı icarı ciro ettiği için, meselâ, maaş sahibi vazifesini yapmasa, bu ciro işlemini iptal edilecek veya herhangi bir sebeple devlet, isterse, timar sahiplerine yer değiştirebilecek idi. Ayrıca, timarlı sipahilik, sanıldığı gibi irsî de değildi. Yalnız, timar sahibi öldüğü vakit, erkek evladı var ise, ona babasının timarından, "iptidâlık" kısmı (timara bir insan ilk geçtiği zaman, eline geçen mikdar ki, Anadolu'da yılda 3.000 akçe idi) verilmek kanun idi.

Eyalet askerlerini teşkil eden timarlı sipahilerin, Rumeli'de genel mikdarı 40 bin ve Anadolu'da ise 30.000 tahmin olunmuştur. Timarlı sipahilerin, bir kumandaya bağlanma yönünden teşkilatları şöyle idi. Her kazadaki timarlılar takriben bir bölük teşkil ediyor ve başlarında bir çeribaşı bulunuyordu. Bir kaç kazadan ibaret bir bölgenin timarlıları başlarındaki çeribaşılı ile birlikte bir sancak (alay) teşkil ederler ve başlarında da alaybeyi bulunurdu. Alaybeyinin üstünde, ve bütün bölgenin de kumandanı olarak, bir sancakbeyi vardı ki, sancak askerleri sefer emrini aldıklarında onun emrinde hareket ederlerdi.

Askeri yönden birer bölge olarak kabul ettiğimiz sancakların bir kaç birleşerek vilâyet adını alırlardı. Vilâyete dahil bütün sancakların başlarında bulunan sancakbeyleri kıtaları ile birlikte, beylerbeyi denen bir kumandanın emrine girerlerdi.

Sefer ilân edildiği zaman, her vilâyetin askeri, kendi beylerbeyinin idaresinde hareket ediyor ve padişahın toplanma yeri olarak gösterdiği ordugâhta takriben, 100.000 kişilik bir kuvvet bütün silâh ve teçhizatları ile hazır olarak bulunuyorlardı.

Son söz olarak şunu söyleyeceğiz ki, bu rakama erzak ve sair levazım hizmetlerinde çalışan personel dahil değildi.